

Boek van de maand

P.L. Storm

Dicht bij welke hoorder?

Vorig jaar gaf de preekbeweging ‘Passie voor preken’ een klein boekwerkje uit, ter gelegenheid van haar vijfjarig bestaan, met als titel *Dichtbij de hoorder*. De beweging wil met dit boekje duidelijk maken wat haar voor ogen staat.

Ze beoogt de bevordering van een manier van preken die voldoet aan de volgende drieslag: dicht bij het Woord, dicht bij de hoorder en dicht bij de prediker zelf. Dat klinkt sympathiek, maar verschaft, goed beschouwd, niet zoveel duidelijkheid. Alleen al de nevenstelling van deze drie is niet zo bijster behulpzaam om goed zicht op de prediking te houden of te krijgen. Want hoe belangrijk de bezinning ook is op de vragen die te maken hebben met het bereiken van de hoorder of het door de prediker zelf heengegaan zijn van zijn boodschap, het blijft wel gaan om de *boodschap* die hij moet brengen. Het *Woord* moet bediend worden. Daarmee is de noodzakelijke bezinning op het bereiken van de hoorder wel gegeven, maar het geeft tegelijk aan dat het Woord hier het primaat heeft. Anders worden het de *hoorders* die bediend worden, namelijk met een boodschap waarvoor zij wensen open te staan, die hen aanspreekt, in hun behoeften voorziet enz. De HERE wil toch via de prediking ook mensen van vandaag aanspreken met heel wat dingen die hen allerminst zomaar en van nature aanspreken. Niet het beeld van de hoorder vandaag is uiteindelijk bepalend voor de inhoud van de prediking, maar wat de HERE met zijn Woord aan die mens kwijt wil, die geroepen is te horen.

Het is goed dit even in het hoofd te houden nu we dus aandacht willen geven aan een boekje van de beweging die werkt met deze m.i. te nivellerende drieslag, maar in het boekje zelf vooral de schijnwerper wil zetten op de tweede van hun drie genoemde voorwaarden: *dicht bij de hoorder*. Dat is op zich legitiem, alleen is aandacht voor de hoorder alleen eigenlijk niet goed mogelijk. Dat blijkt ook wel in het boekje zelf. En uit het vervolg van deze bespreking.

Trendwatches

Ongeveer de helft van het boekje is gevuld met achtereenvolgens eerst twee verhalen van Jaap Versluis en Henk Bakker, over de noodzaak en de plaats in het preekproces van het kennen van de trends waardoor de hoorders van vandaag beïnvloed worden. Dit wordt gevolgd door een reactie op elkaars verhalen. Communicatiedocent Versluis geeft eerst een schets van welke trends op het ogenblik in de samenleving het leven toonzetten. Niet om op grond daarvan een pleidooi te voeren voor ‘trendy’ prediking, maar voor een prediking die blijkt rekening te houden met ‘ontwikkelingslijnen die op vele manieren waarneembaar zijn in de samenleving’ (p. 11). Van predikanten mag men verwachten dat ze dan wel niet zozeer professionele trendwatchers zijn, maar dan toch in ieder geval wel trendherkenners. Voor de toekomst verwacht Versluis dat de trend van beleving en hang naar (vage en eclecticische) spiritualiteit zal doorzetten. Volgens hem geeft dat nieuwe kansen en uitdagingen aan de kerk om zich daarmee nadrukkelijk te bemoeien en om te proberen daarop invloed uit te oefenen. Dat geeft dus ook nieuwe kansen voor de prediking, namelijk voor ‘dominees die opinieleiders durven te zijn en daarvoor een uitstekend middel hebben: de preek’ (p. 23). Schreef Versluis eerst van predikanten niet te verwachten dat zij trendwatchers worden (p. 12), wanneer hij aan zijn conclusie toe is, schrijft hij dat trendwatches een nuttige methode is

om te leren aanvoelen wat de belevingswereld is van de hoorder. Ja, zelfs dat de predikant ‘wellicht de ultieme trendwatcher’ is (p. 24), omdat de predikant de actuele trends vanuit het machtige eeuwigheidsperspectief van de Bijbel heeft te benoemen en te bekritisieren.

Het ‘tegenover’ van het Woord

De invalshoek van Henk Bakker (theologisch docent aan diverse instellingen) is wat anders, zij het volgens mij minder anders dan de redacteurs van de bundel doen voorkomen, zodat de beloofde discussie geen echt debat wordt. Ook Bakker vindt het (uiteraard, zou ik haast zeggen) belangrijk dat een predikant zijn tijd kent en dicht bij zijn hoorders wil komen met de boodschap die hij moet brengen. Wel legt hij meer nadruk erop dat het in de prediking niet vooral gaat om maar krampachtig dicht bij de hoorder terecht zien te komen. Het wonder is nu juist dat God in zijn woord al nabij is (Rom. 10:6-8). En heel belangrijk is het vanuit dit besef ook om de vraag te stellen: wie zijn de hoorders in de ogen van deze nabije God? God wil die hoorders die Hij kent en doorheeft, aanspreken met woorden waar ze lang niet altijd op zitten te wachten. Hij roept zijn volk op te luisteren.

Bakker illustreert dat met Gods spreken tot Israël. ‘Hoor Israël ...,’ zo klinkt het in de bekende tekst uit Deuteronomium 6 als Gods volk opgeroepen wordt alleen de HERE lief te hebben. Die woorden betekenen in ieder geval niet: luisteren en liefhebben wanneer het mij uitkomt, volgens Bakker (p. 98). Het Woord vertegenwoordigt vaak een ‘tegenover’ voor ons, zo betoogt Bakker met beroep op Luther en Augustinus. God, de grote ‘hartenkenner’, is ook Degene die het hart opent voor wat Hij wil zeggen. Dat laat Hij niet aan de mensen zelf over. Gods Woord wil de hoorder aan zichzelf (in zijn zonde en in zijn toegeven aan verkeerde trends) ontdekken.

Met een beroep op dr. K.H. Miskotte zegt Bakker dat God met zijn Woord de heiden in ons wil ontmaskeren, omdat die heiden ons misschien wel nader is dan de christen. ‘Met die heilzame achterdocht in het hart moeten we over onszelf als christelijke toehoorders leren rekenen’ (p. 33). Ook Bakker geeft zijn schets van de trends in de samenleving en ook hij sluit zich aan bij de waarneming van grotere openheid voor religie en zingevingsvragen (de Nederlander is een ‘levensbeschouwelijke omnivoor’).

Meer nadruk dan Versluis legt Bakker erop dat een hoorder uit zo’n samenleving heel erg op zichzelf als (ook religieuze) consument gericht is. ‘Inzicht in wie de hoorder werkelijk is, komt als hem duidelijk wordt dat het in de kerk om God gaat en van daaruit om hem of haar’ (p. 35), zegt hij terecht. Juist in het werkelijk ontdekt worden aan je zondaar zijn, wordt zichtbaar dat God in ons midden is. Prediking die hieraan dienstbaar is, moet dus niet uitgaan van primaire hoordersbehoeften. De prediking komt die juist storen. Daarvoor doet de Schrift een fors beroep op het verstand van de hoorder. De Schrift vraagt aandacht voor de heilsgeschiedenis, en de clou van de prediking is dat de hoorder ontdekt hoe ook hij daarin met zijn levensgeschiedenis is opgenomen en aan het licht komt. Bakker pleit daarom voor inhoudelijk stevige prediking, die niet onder de knoet door moet van ‘het moet allemaal korter en pakkender’. Want daarmee heeft de prediker nauwelijks de tijd om de hoorder mee te nemen naar de geschiedenis die hij wil uitleggen (p. 38).

Bakker waarschuwt voor preken die de neiging hebben de hoorder niet van de Schrift, maar van de spreker afhankelijk te maken. Hij schrijft: ‘De hoorder laat zich overigens eenvoudiger van mensen afhankelijk maken dan van een ingewikkeld boek. Voor de luie predikant biedt dit tegelijk uitkomst. Hij hoeft weinig met historisch onderzoek bezig te zijn en kan alle tijd geven aan het opleuken van de preek met sappige verhaaltjes en plastic taal’ (p. 39).

Heilsgeschiedenis en identificatie

Ik ben iets uitvoeriger in de weergave van dit hoofdstuk, omdat ik het 't meest lezenswaardige en prikkelende vond. Wel vind ik jammer dat Bakker methodisch gezien niet verder komt dan de nadruk op de identificatiemomenten tussen de bijbelfiguren uit het te bepreken gedeelte en de hoorder. Dat de Schrift ons ook aandacht vraagt voor de omgang van de HERE door zijn Geest met de gelovigen uit de bijbeltijd, is waar en belangrijk. Dr. C. Trimp wees daar indertijd al op als aanvulling en correctie op een eenzijdige toepassing van heilshistorisch lezen van de Schrift. Er is een wettig 'exemplarisch moment'. Maar wanneer dat exemplarische het nu weer helemaal moet gaan worden ter wille van de herkenning bij de hoorder, dan is dat veel te schraal en ook veel te eenzijdig. Het oog juist voor God die handelt in de heilsgeschiedenis, en ook voor het unieke van de plaats en de taak van heel wat bijbelfiguren komt dan niet tot zijn recht. Zowel Bakker als andere schrijvers later in dit boekje (Douma en Dekker) lopen het risico met een tamelijk eenzijdige nadruk op dat 'identificatiemoment' terug te vallen in 'exemplarisme'. Juist op dit punt vind ik dit boekje tamelijk ondiep en niet verder helpen. Een deeltje dat als uitgangspunt de eerste voorwaarde ('dicht bij het Woord') zou hebben, zou daar nog eens meer werk van moeten maken.

Intro

De tweede helft van het boekje bevat nog diverse hoofdstukken die me eerlijk gezegd niet zo meevielen.

Ds. Yme Horjus schrijft over het intro van de preek onder de titel 'De smaakmakende amuse'. Die titel geeft al aan hoe hij de inleiding van de preek ziet. Hij accepteert als gegeven dat vandaag de dag de 'prediker moet dingen naar de luistergunst van de hoorder' (p. 58). Dat het fijn is wanneer de inleiding op een goede manier de hoorder gelijk echt en betrokken weet mee te nemen naar zijn tekst, ben ik graag met hem eens. Maar de manier waarop hij het 'slagen' van de prediking er feitelijk bijna van afhankelijk maakt, vind ik overdreven. En ik haak helemaal af wanneer ik te lezen krijg: 'Een preek moet flitsend zijn, boeiend en meeslepend. Een preek moet eigenlijk een stuk entertainment bieden en een voorganger dient in sommige opzichten een christelijke conferencier te zijn.' De trendwatcher is hier m.i. een slaaf van de trends geworden.

Spirituele prediking

Ds. Jos Douma sluit aan bij de waarneming dat één van de grote trends is dat we in een spirituele tijd leven. Dat vraagt om een spirituele homiletiek en eigenlijk vooral, zo blijkt uit zijn hoofdstuk ('Preken in een spirituele tijd') om een spirituele predikant. Er is volgens hem sprake van een 'alomtegenwoordig' verlangen naar 'een betekenisvol en geestelijk leven, een leven van bezinning en verdieping, van verstillig en inspiratie' (p. 67). Het is er in Haarlem kennelijk beter aan toe dan in Twente, dacht ik even toen ik dit las. Maar misschien staan mijn eigen spirituele antennes nog niet genoeg uit. In ieder geval ziet Douma juist in een zo geschetste tijd ruimte voor het eigene dat de christelijke gemeente te bieden heeft: het centraal stellen van het kruis van Christus en 'een heel unieke manier van geestelijk leven in het spoor van Jezus'.

Douma voert een pleidooi voor christelijke spiritualiteit die christelijke leer en christelijk leven verbindt aan christelijke mystiek. Mystiek dan in de zin van de ervaringskant van het geloof. Juist in een spirituele tijd is er de kans om meer in te zetten op de ervaringskant van het geloven als 'de meer innerlijke dimensie van het evangelie'. Dat vraagt om een prediking en een prediker met veel antennes voor de manier waarop in de Schriften 'ook zo ruimhartig stem wordt gegeven aan het gaan van de weg met de Heer vanuit het hart' (p. 70). En dat vraagt op zijn beurt dan weer om een preekvisie die de drie hierboven genoemde voorwaarden

van de beweging *Passie voor preken* (waarvan Douma zelf de voorzitter is) aanvult met een vierde. De prediking moet z.i. ook hieraan voldoen: ‘*vol Geest en kracht: overtuigd van de boodschap, bewogen met je hoorders en gedragen door Gods Geest spreek je als bewogen getuige*’ (p. 74). In feite gaat het hier volgens mij niet om een nieuwe voorwaarde, maar om een uitwerking van de derde voorwaarde (dicht bij jezelf, door Douma omschreven als: ‘laat dat wat je verkondigt eerst zo door je heengaan dat het een spreken van hart tot hart wordt’). Dit wordt dan in dit korte hoofdstuk nog wat nader uitgewerkt. De korthed en de manier van schrijven maken lezen en begrijpen van wat er eigenlijk beweerd wordt, er niet eenvoudiger op. Begrijp ik het goed, dan geeft dit hoofdstuk niet veel anders dan het nog eens in geconcentreerde vorm neerzetten waar de schrijver al eerder breedvoeriger over geweest is, met name in zijn proefschrift *Veni Creator Spiritus* uit 2000.

De vraag ‘Hoe dicht bij de hoorder te komen’ wordt door Douma eigenlijk beantwoord vanuit de derde voorwaarde: dichtbij de prediker zelf. Het Woord kan alleen maar dichtbij de hoorder komen, wanneer het eerst helemaal door de prediker zelf heen is gegaan. Dat gaat bij hem naar mijn indruk heel wat verder dan het oergereformeerde: wat je preekt, moet je eerst tot jezelf hebben horen preken. Nee, de kracht waarmee het Woord bij de hoorders gaat komen, wordt afhankelijk van de mate waarin dat Woord tot jou is gekomen en in jou is geland.

Getuige of dienaar?

Een belangrijke en ontdekkende concluderende zin bij Douma is: ‘Spirituele prediking is prediking waarin gesproken wordt van hart tot hart, van het hart van God *door het hart van de prediker* naar het hart van de hoorders’ (p. 74). De cursivering is in dit citaat van mij. De prediker krijgt hier een griezelig centrale positie toegemeten. En dan nog wel juist wat in zijn eigen hart gebeurt! De hoorder wordt daarmee van wat bij mij als prediker in het hart ontvangen, begrepen en gegrepen wordt, afhankelijk om in de prediking zelf te kunnen ontvangen wat God uit zijn Woord (want dáár laat Hij Zich toch in zijn hart kijken!) aan hem als hoorder kwijt wil. Vandaar dat we Douma hierboven, net als eerder in zijn proefschrift, de typering ‘getuige’ horen gebruiken voor de prediker.

Daarop is indertijd nogal kritiek uitgeoefend. Maar bij mijn weten is Douma daar nooit inhoudelijk op ingegaan. De kritiek is in ieder geval niet verwerkt. Ik denk met name aan de kritiek van dr. A.N. Hendriks, die erop wees dat de prediking rust op het oor- en ooggetuigenis van *de apostelen*. Zij zijn de getuigen. Predikers vandaag zijn de *dienaars* die op hún getuigenis bouwen en dat getuigenis door hebben te geven. De predikant spreekt niet vanuit zijn eigen ervaring, hoezeer die ervaring ook meesprekt wanneer de Geest jou inschakelt. Hendriks wees er indertijd op dat, als waar zou zijn dat de prediker vanuit eigen hart, ervaring en bevinding de boodschap van Gods omgang zou moeten brengen, dan inderdaad zijn eigen spiritualiteit de kern van zijn identiteit als predikant zou moeten vormen. ‘Maar zo voltrekt zich wel een ingrijpende *subjectivering* van de identiteit van de predikant. Ik wil met de reformatoren deze identiteit blijven zien in zijn *ambt*, in zijn roeping van Godswege. Niet spiritualiteit maakt de prediker, maar roeping. Hoe belangrijk het ook is dat hij zelf de Here bevindelijk kent’ (*Verkondig het Woord!*, Bedum, 2004, p. 71). Wat Hendriks indertijd opmerkte over het proefschrift, lijkt me ook op te gaan voor dit opstel: ‘Douma spreekt mijns inziens veel te optimistisch over de spiritualiteit van de predikant en diens “mystieke existentie”. Ook in dit alles komt de predikant niet verder dan het “kleine begin” van zondag 44 HC. Dat leert ons wel af hem als de “mysticus” te zien!’ (p. 71v.).

Er valt meer over dit opstel op te merken, maar ik laat het in dit kader van een recensie bij deze opmerkingen.

De overige opstellen

Het boekje vervolgt met een opstel van ds. Hilde Graafland over haar ervaringen met verkondiging in begrafenistoelagen. Met name begrafenissen heeft zij daarbij op het oog waar de betrokken familieleden van het Woord vervreemden of aan het Woord vreemden zijn. Een heel specifiek soort hoorder. Het verheldert het thema van de bundel niet zo enorm. Het laat in de gegeven voorbeelden wel het risico zien om het evangelie zo te verpakken, dat je de tanden eruit getrokken hebt. De schrijfster voelt dat zelf ook aan, zo laat ze merken. Haar verhaal snijdt ook een bepaald lastig onderwerp aan: hoe verwoord je bij zulke gelegenheden het evangelie zo fijngevoelig en toch tegelijk zo eerlijk en duidelijk, dat het bevrijdende én de ernst ook kan aankomen en kan overkomen bij zulke hoorders.

De vorige voorzitter van *Passie voor preken*, ds. Ron van der Spoel, voert een pleidooi voor inclusieve diensten. Zijn titel zegt al wat hij bedoelt: 'Eén preek voor gelovigen en zoekers.' Wanneer de prediker dicht bij het Woord blijft en van daaruit Christus centraal zet, moeten zoekers en gelovigen beide aangesproken kunnen worden vanuit het verlangen om Hem te kennen. Een sympathiek betoog, dat verder nog wel een paar vragen openlaat.

Het boekje sluit af met een beschouwing van ds. Wim Dekker over 'De bijbel en de trends'. Hij waarschuwt voor het onder invloed van de tijdgeest te snel de lijntjes vanuit de tekst naar de hoorders te trekken. Goede identificatie is alleen mogelijk na grondige bestudering van de context waarvan de tekst deel uitmaakt. Die moet volgens hem vervolgens met veel verbeeldingskracht in de preek tot leven worden geroepen. Een beetje teleurstellend is dat ook hij uiteindelijk niet verder komt dan nadruk op herkenning en identificatie van de historische setting van de tekst in onze eigen context. Ik maakte daar hierboven al een paar opmerkingen over.

Slot

Samengevat: het boekje is voor ieder die een passie voor preken heeft, even lezenswaardig als onbevredigend. Wat in het boekje ook wat onderbelicht blijft, is het punt dat 'de hoorder' eigenlijk helemaal niet bestaat. Terecht merkt Versluis dat op een gegeven moment wel op (p. 47). Dat is voor de prediker nog altijd het lastigste, wat de heersende trends op het moment ook zijn. Waar de ene hoorder door wat je preekt zich aangesproken weet, doet de ander het af als afstandelijke theorie die zijn leven niet raakt. Terwijl het beiden mensen zijn die leven in dezelfde tijd, onderhevig aan dezelfde trends. Daarbij spelen een hoop factoren en processen een rol. Het is goed daar veel over na te denken. Dit boekje stimuleert daarbij. Maar wat staan blijft, is: het Woord zal bediend moeten worden. Het *Woord!* Of de hoorder er nu van gediend is of niet.

N.a.v. Wim Dekker en Jos Douma,

Dichtbij de hoorder. Prediking en trends, Kok, Kampen, 2007, ISBN 978 90 435 1392 0, 106 pag. Prijs €12,95